

СТАНОВИЩЕ

за дисертационния труд на МАРГАРЕТ НИКОЛАЕВА ПОППЕТРОВА,

редовен докторант в катедра „История на България“,
Исторически факултет, СУ „Св. Климент Охридски“

на тема: „КНИГОИЗДАВАНЕТО В СОЦИАЛИСТИЧЕСКА БЪЛГАРИЯ:
ПРОЦЕСИ И ПОЛИТИКИ (1944–1956)“

за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

в област на висше образование 2. Хуманитарни науки

Професионално направление 2.2. История и археология

Научна специалност „История на България“ (Съвременна българска история)

След 1989 г. в българската историография постепенно си проправи път интересът към културните процеси и политики от близкото минало. С удовлетворение ще споделя, че този интерес вече е налице и сред младото поколение възпитаници на Историческия факултет, които все по-често избират за свои дипломни работи проблеми от културната политика в годините на социализма. В рамките на последните две години в катедрата се подготвиха и две докторски дисертации в тази област, на които имах удоволствието да съм научен ръководител – едната вече успешно защитена и дори публикувана като монография, а другата е предмет на настоящото становище.

„Предисторията“ на тази дисертация е отлично защитената през 2016 г. магистърска теза на Маргарет Поппетрова „Книгоиздаването в България в преходния период 1944–1948. Тенденции и развитие“. Желанието на М. Поппетрова да продължи вече като докторантка изследването на темата и нейната научна значимост за задълбочаване на познанието за периода на социализма чрез проучване на ключова за Комунистическата партия сфера, каквато е културата, предопредели и насоките и обхвата на дисертационния труд. Целта му е да представи за първи път в българската

историография цялостен анализ на всички аспекти на книгоиздаването в България в първото десетилетие след края на Втората световна война, когато в него се извършват същностни трансформации по отношение на собствеността, контрола, функциите и др.

Предизвикателствата пред докторантката бяха свързани с многостранността на темата, която събира в себе си елементи от процесите в художествената култура, политическия живот, идеологическите постулати на Комунистическата партия, а различни техни аспекти са повече или по-малко разработени в научната литература. Затова в хода на работата по дисертацията трябваше да се намери нужният баланс между вече постигнатото и отразеното в историографията (напр. проучванията върху културната политика на БКП като цяло; литературния живот и отношението между партията и Съюза на българските писатели; някои процеси, свързани с културните връзки с чужбина; вътрешнополитическото развитие в страната и историята на някои държавни институции) и новите моменти, които докторантката изследва самостоятелно и в които се открояват нейните научни приноси. И още тук бих искала да подчертая, че Маргарет Поппетрова успешно се е справила с тези предизвикателства. В дисертационния труд е намерена мярката в представянето, от една страна, на политическия и културния фон (чрез доброто познаване и коректно използване на близо 115 заглавия на научни публикации), а от друга – на задълбоченото проучване на специфичните проблеми на многоаспектната сфера на книгоиздаването, което е позволило на докторантката да направи нужния анализ и да достигне до адекватни изводи.

Това проучване стъпва на сериозна изворова база. В нея се включват непубликувани документи от Централния държавен архив на Република България – най-важните за темата фондове на държавни и партийни институции, свързани с определянето на политиката в книгоиздаването, както и фондове на водещи издателства, представителни за процесите в тази сфера. Тези колекции са допълнени с три фонда от Българския исторически архив при НБКМ, съхраняващи материали по темата, както и с публикувани документи в редица сборници от първостепенна важност за проучването. Докторантката е положила усилия да издери публикации във вестници и списания от периода 1944–1956 г., свързани с проблемите на книгоиздаването и успешно ги анализира в хода на изследването. Отделно проучване е направено на 15 заглавия от периодичния печат, сред които „Библиотекар“, „Полиграфия“, „Художник“, „Изкуство“ и на повече от

20 публикувани дневници и мемоари. Важен специфичен източник на информация, с който докторантката успешно работи, са публикуваните библиографии и биобиблиографии.

Дисертационният труд се състои от увод, изложение в три глави, заключение, приложения и библиография с общ обем 328 страници. В увода са дефинирани значимостта на темата и целите на изследването, пространно е представена изворовата база и е направен преглед на постигнатото в историографията по темата на дисертацията. Важен елемент от увода е аргументирането на 1956 г. като горна граница на изследвания период, което е направено с познаване на различните оценки, дадени до момента в литературата за тази граница и с привеждане от страна на докторантката на специфични за темата мотиви за избора ѝ. М. Поппетрова обособява три подпериода в развитието на книгоиздаването, които намирам за обосновани и логични и които са достатъчно убедително аргументирани. Те са и в основата на по-нататъшната структура на изложението, в което на всеки от тези периоди е посветена отделна глава.

Първата глава – „Книгоиздаването в преходния период 1944 – 1948 г.“ – започва с основните характеристики на тази сфера в годините преди преврата на 9 септември 1944 г., като акцентът е върху онези, съдържащи предпоставките за бъдещите дълбоки промени (напр. налагането на цензура и държавен контрол). Очертана е картината на 120-те съществуващи издателства, на тяхната продукция и реализацията ѝ, като се отчетени както постиженията, така и ограниченията, наложени от политическите реалности. Макар този първи параграф да има характер на въведение, М. Поппетрова заслужава висока оценка за него, защото демонстрира нейните възможности за синтезирано проследяване на сложни процеси, както и уменията ѝ за анализ и формулиране на собствени изводи. Следващият параграф разкрива основното съдържание на държавната политика в книгоиздаването като елемент от цялостната политика на ОФ и БРП(к) в областта на културата и задачите на трите държавни институции с функции в областта на книгоиздаването – министерствата на външните работи и изповеданията; на народното просвещение и на пропагандата. Внимание е отделено на прочистването на библиотеките от литература с „фашистко съдържание“, на контрола върху печатната дейност и формите на цензура, на отношението на отделните управляващи и опозиционни партии към литературата и книгоиздаването. Бих искала да подчертая приносния характер на втория

подпараграф, разглеждащ процесите в развитието на книгоиздателския сектор, в който все още се запазва известен плурализъм, както и на третия параграф на главата, в който на основата на библиографски указатели, репертоари и описания докторантката прави обстоен анализ на „профила“ на издаваната от частни и държавни издателства преводна и българска художествена литература, както и на научно-популярната литература в периода на „народната демокрация“.

Втората глава на дисертацията проследява създаването на „социалистическото книгоиздаване“ в периода от 1948 до 1952 г. Съвсем основателно М. Поппетрова започва с очертаване на политическия фон на налагането на сталинизма, тъй като той е водещ за трансформациите в книгоиздаването, след което в синтезиран вид посочва новите характеристики в сферата на културата, свързани с централизацията и идеологизацията ѝ и засилването на репресивния елемент. Тези процеси рефлектират и върху книгоиздаването, като докторантката подчертава посоката на промените: „На мястото на относителното многообразие на издателски инициативи идва времето на идеологически направляваното и политически ръководеното книгоиздаване.“ (с. 107). Задълбоченото осмисляне на натрупания емпиричен материал (архивни документи, нормативни актове, специализирана периодика) е позволило на М. Поппетрова да открие два периода във формирането на новата книгоиздателска система, обхващащи 1948-1950 и 1950-1952 г., а изложението съдържа доказателства, аргументиращи обособяването на тези периоди и анализ на основните им характеристики (одържавяване, контрол, централизация, копиране на съветския опит, организиране на производствения процес и т.н). Много добро впечатление оставя третият параграф, в който се проследяват различните параметри на издаваната в периода 1948–1952 г. българска и преводна литература (обществено-политическа, художествена, за деца и юноши, учебна). Специално място е отделено на функционирането на издателствата „Народна просвета“ и „Български писател“ заради ключовата им роля в културната политика на БКП, както и на водещото място на съветската литература сред публикуваните преводни книги.

Третата глава на дисертацията обхваща периода от 1952 до 1956 г. и следва в структурно отношение предходните две – на фона на кратък преглед на политическите процеси в страната са изведени спецификите на културната политика и в частност – на литературния живот, като докторантката акцентира върху противоречивите тенденции –

резултат от достигането на върха на съветизацията и последвалата след 1953 г. „плаха“ десталинизация. На този фон са очертани измеренията на идеологизацията в сферата на книгоиздаването, поставено под двоен (партиен и държавен) контрол, както и опитите за неговото оптимизиране. През призмата на случващото се в тази сфера докторантката представя убедително действията на БКП за възпитание на младото поколение в комунистически дух (вкл. чрез съветизацията на учебната литература) и за налагане на метода на соцреализма в творчеството на писателите (приведени са интересни примери за тактиката на властта за „приобщаване“/„остракиране“ на някои от тях).

Във втория параграф, посветен на Главлит, М. Поппетрова успешно допълва и задълбочава вече известното в историографията за цензурата в България. По архивни документи е реконструирана дейността в това отношение на Главната дирекция на издателствата, полиграфическата промишленост и търговията с печатни произведения и е акцентирано върху връзката между опазването на държавната тайна и политическата цензура, реализирана в работата на Главлит (дейността на тази институция е подробно представена въз основа на вече достъпните документи от нейния архивен фонд). Намирам за напълно оправдано значителното място, отделено на Главлит, тъй като той действително контролира цялото книгоиздаване, вноса и износа на литература и библиотечните фондове в периода от 1952 до 1956 г., когато със закриването му на практика отпада централизираният контрол над книгоиздателската дейност и „започва нов период в историята на българското книгоиздаване, по време на който се формира нова система на ръководство и контрол на книгоиздателските инициативи“ (с. 257).

Третият параграф доразвива представената в предходната глава проблематика, свързана с издаването на преводна литература у нас, като докторантката е успяла да събере и обработи голям обем информация и да направи интересни изводи (с. 271-272) за разрешените преводи на книги с автори от различни държави. Приноси моменти могат да се открият и в подпараграфите, посветени на преводите на българска литература, предназначени за чужбина, на издаването на научно-популярна литература и на художественото оформление на книгите (с акцент върху илюстрацията). И в тази глава М. Поппетрова успява да намери нужния баланс между обема факти и техния анализ и да направи аргументирани изводи, отчитащи както негативите на цензурираната и поставена в услуга на БКП издателска дейност, така и постиженията ѝ (с. 294).

Бих искала да подчертая, че според мен заключението (макар и по-пространно от общоприетото) е отлична атестация за докторантката, тъй като доказва уменията ѝ за обобщение и извеждане на най-важните акценти от изследването по темата. В него отчетливо се проследява еволюцията в книгоиздаването и силната му зависимост от политическите процеси в страната. Библиографията е добре оформена в съответствие с научните изисквания, а петте приложения бих оценила като много информативни и отлично допълващи изложението. Авторефератът пълно и коректно отразява съдържанието на дисертацията, а посочените в него приноси отговарят на постигнатото от докторантката. Важно изискване е докторантите да са проявили активност по време на докторантурата, участвайки в научни конференции и публикувайки свои статии по темата на дисертацията. М. Поппетрова напълно изпълнява това изискване с нейни четири статии, които са вече издадени в научни сборници.

В заключение ще отбележа, че според мен представеният дисертационен труд отговаря на критериите за самостоятелно и приносно научно изследване и представя докторантката Маргарет Поппетрова като обещаващ млад учен. Затова без колебание ще гласувам да ѝ бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“.

9 май 2022 г.

Проф. д-р Евгения Калинова